

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Makale ve
Denemelerinde İnşa Ettiği Roman:
HUZUR

*Şecaattin TURAL**

ÖZET

Çok yönlü bir sanat ve düşünce adamı olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın metinleri arasında yapılacak bir mukayese, şüphesiz onun düşünce dünyasının kendi kaleminden verilmesi anlamına gelir. "Huzu"r'u, deneme, makale ve söyleşileriyle karşılaştırdığımızda oldukça şaşırtıcı benzerlikler bulduk. Bunlar bazen birebir ifadeler olduğu gibi, yorum düzeyindeki benzerliklerden de ibarettir. Hem Huzur'da hem de söz konusu metinlerde İstanbul, musiki, mimari gibi konuların yanında "aydının topluma karşı mesuliyet sahibi olması, ülkenin ihtiyacı olan İktisadi kalkınmanın nasıl olması gerektiği ile ilgili tezler işlenmiştir. Musiki ve mimariyi mazi ile bağımızı kuran en önemli unsurlar olarak gören Tanpınar; milli özelliklerin, Türk ruhunun bu sanatlarda gizli olduğunu düşünür. İstanbul'un bu anlamda bir terkip olduğunu da ileri süren Tanpınar, Tanzimattan bu yana süren kültür ikiliğini aşmanın bir yolu olarak kendi hayat şekillerimizi yaratmamız gerektiğini söylemiş ve bunu "devam ederek değişmek, değişerek devam etmek" olarak formüle etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tanpınar, roman, mukayese, deneme, makale, sanat, Huzur.

Şair, romancı, eleştirmen, estetikçi, edebiyat tarihçisi olarak tanıdığımız Ahmet Hamdi Tanpınar, bu yönüyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının çok yönlü sanatçılarından başında gelir. Bu itibarla Tanpınar'ı anlamak ve eserlerini sağlıklı bir şekilde yorumlayabilmek için öncelikle eserleri arasındaki bağlantıları bulmak gerektiği kanaatindeyiz. Böyle bir yöntemin Tanpınar'ın bütün eserleri için uygulanması hiç şüphesiz bir

* Yard. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / secaattin666@hotmail.com

makalenin sınırlarını aşacak ve belki başlı başına bir kitap boyutuna ulaşacaktır. Çünkü Tanpınar'ın diğer romanlarında da konumuzla ilgili oldukça yoğun bir malzeme bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmamızı Tanpınar'ı temsil değeri bakımından hemen bütün araştırmacıların üzerinde ittifak ettiği *Huzur* romanıyla sınırlandırmayı uygun gördük.

Orhan Okay'ın “Çeşitli yazarların bakış açılarının dökümüyle o en güzel aşk romanı olmaktan başlayarak Türk aydınının trajedisinin, Doğu-Batı, eski-yeni problematiğinin; bir medeniyetin yükseliş ve çöküşünün; tabiatı, semtleri, tarihi ve sanat eserleriyle İstanbul'un yeniden keşfinin; Türk toplumunun üst yapıya ait sorunlarının maddi imkanlar ve üretimle çözümünün; ahlak, toplum ve kültür değerleri çatışmasının; kainat içinde insan varlığını sorgulayışın, hayatın ve talihinin ne olduğu sorusuna cevap arayışın; hayatın mantık dışı seyrine mağlup olmamanın; bir imparatorluk enkazı üzerine inşa edilen Cumhuriyet'te maddi ve manevi değerlerin sorumluluğunu yükleneyecek aydınının; insanın aradığı huzurun kendi içinde bulunuşunun ve bunun feragatle özdeş oluşunun romanı”¹ olarak tanımladığı *Huzur*, yine onun deyimiyle “en çok okunan olmasa bile üzerinde en çok yorum ve tenkitte bulunulan romanlardan biridir.” Daha önce de değindiğimiz gibi söz konusu yorum ve tenkitlerin dayandığı en önemli kaynak yine Tanpınar'ın kendi metinleridir.

Tanpınar'ın *Beş Şehir*, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, *Yaşadığım Gibi*, *Mücevherlerin Sırrı* gibi makale, deneme, tenkit türündeki yazılarını içeren kitaplarında adeta *Huzur*'u inşa etmiş olduğu görülüyor. Kendisiyle yapılan bir mülâkatta *Huzur*'un bu yönünü gayet açık bir dille ortaya koymuştur: “Tabiri caizse çok hususi bir zaman içinde *Huzur*'da bu iki şeyin, dünya meseleleri ile kendi zamanımızın münakaşası vardı. İsterseniz buna bir ‘deneme roman’ deyin.”²

Onun burada “deneme roman” tabirini kullanma sebebi, o zamana kadar Türk edebiyatında yazılan tezli romanlardan kendi eserini ayırma kaygısıdır. Çünkü o, tezli romanlardaki basit şablona, stereotip dediğimiz ve hiç bir derinliğe sahip olmayan, hiç bir iç çatışma yaşamayan ve dolayı-

¹ Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergah Yay., İstanbul 2010, s. 329.

² “Tanpınar'la Huzur Hakkında Bir Konuşma”, *Mücevherlerin Sırrı*, Haz. İ. Dirin, T. Anar, Ş. Özdemir, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002, s. 211.

ıyla karakter özelliği de taşımayan kahramanlara sahip romanların verdiği hazır reçetenin insanımızı ve toplumumuzu asla yansıtamayacağını biliyordu. Onun için *Huzur*'un ve diğer romanlarının tezli roman olarak adlandırılmasına karşı çıkmış, fakat Huzur'un tamamıyla bir sanatçının ferdi duygularını anlatan ve toplum sorunlarına duyarsız kalan bir roman olmadığını da kendisiyle yapılan bir söyleşide “Huzur’un bir tezi var mıydı?” sorusuna verdiği şu cevapla ortaya koymuştur:

“Huzur’un daha ziyade münakaşa ettiği meseleler vardı. Bence bütün insan, bütün kâinattan sorumludur. Fakat heyhat ki insan bu mesuliyetinin çapında değildir... ..Nihayet bir de öteden beri peşinde olduğum kalkınma davamız ve kültürümüz karşısındaki vaziyetimi var...³ Bence insanınluna kendisinden ve kâinattan mesul olduğunu öğretmekten başka çare yoktur.”⁴

Tanpınar’ın öncelikle kendisinin de “eşik”te yaşayan bir aydın olduğunun farkında olması; yukarıda vurguladığımız her şeyi bilen, kültür sorunlarına pozitif bilimlerde varılabilecek kesin doğrularla yaklaşarak toplum mühendisliğine soyunan, toplumu dizayn etme sevdasındaki “tutunan” ve “huzurlu” diyebileceğimiz bir aydın tipini reddetmesi; meselelere yalnız bir kültür ve fikir adamı olarak değil, sanatçı gözüyle bakmasının da sonucudur. O, her gerçek sanatçı gibi sloganları değil, sanatın dilini tercih ettiğini; sanat eserinin yalnızca okuyucuyu değil, yazarı da kendisiyle, insanlıkla, kâinatla baş başa bıraktığını düşünür.⁵

³ A.e., s. 210.

⁴ A.e., s. 205.

⁵ Tanpınar, *Mahur Beste* romanında uyguladığı teknikle, özellikle romandan bağımsız olarak Behçet Bey’e yazdığı mektupla postmodernizme göz kırparken, tam olmasa da belli oranda bir modernizm eleştirisi içeren romanlarıyla “modernist” romanın ilk örneklerini vermiştir. Bunda onun Batı edebiyatını, özellikle “James Joyce, Virginia Woolf, Marcel Proust gibi modernist romancıları oldukça iyi tanımasının bir rolü vardır. Tanpınar’ın bu yönüyle Türk edebiyatında ilk modernist yazar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Orhan Pamuk’un bir yazısında belirttiği “Tanpınar’ın modernist bir yazar olmadığı” (*Bir Gül Bu Karanlıklarda*, “Ahmet Hamdi Tanpınar ve Türk Modernizmi”, Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci, Kitabevi, İstanbul 2002, s. 446-460), yorumuna kuramsal anlamda katıldığımızı söyleyebiliriz. Ancak sanatçı otobiyografisi niteliğinde ve sanat meselelerinin tartışıldığı romanlar kaleme alması bakımından bu tabiri kullandığımızı belirtelim. Tanpınar’ın Türk edebiyatında ilk modernist roman olarak kabul edilen Oğuz Atay’a ilham verdiği söylenebilir. Tanpınar’ın kahramanları ne kadar “huzursuz”sa, Atay’ınkiler de “tutunamayan”dır.

“Rilke bu asrın belki en güzel kitaplarından biri olan Malte Laurids Brigge'nin Notları'nın Defteri için “hayatla barışmak imkanlarını aradığım eserdir”der. Huzur benim için bu vazifeyi gördü... Onunla dünyaya açıldım. Çünkü huzursuz bir dünyada yaşıyoruz. Çünkü insan kendisi ile barışık değil, değerler karşısında ve insan karşısında yeniden düşünmeye mecburuz. Çünkü her şeyden şüphedeyiz ve nihayet arkamızda eskisi kadar kuvvetle Allah'ı hissetmiyoruz. Hülasa huzursuzuz. Onun için.”⁶

Aydınlarımızın çoğunlukla kendilerini değil de toplumu iyileştirme amacıyla olduğunu düşünürsek, Tanpınar'ın bu sözlerinin gerçek bir sanatçı duyarlılığının yanı sıra sahih bir aydın tavrını yansıttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yani sanatın diliyle konuşan, kendisini herhangi bir ideolojinin emrine vermeyip yazıyla ancak kendisini tedavi edebilen, yazmasa belki çıldırabilecek, -hatta kendisinin çok sevdiği ve leit motif haline getirdiği bir kelimeyi kullanalım “eşik”teki bir aydının- vicdan muhasebesidir.

Tanpınar *Huzur* hakkında bize yine ipucu vermeye devam ediyor:

“Memleketimizde zihni bir tembellik var. Bir safsata gibi görünecek ama ıstırapsız ve meselesiz yaşıyoruz. Eğer kitap bu tembelliği silmeye yardımcı olacaksa memnun olurum.”⁷

Görüldüğü gibi *Huzur*, Tanpınar'ın deyimiyle tezli bir roman olmasa da toplumun sorunlarına hiç de kapalı değildir, hatta öne çıkan temalar tamamıyla insanımız, cemiyetimiz, tarihimiz, kültürümüzdür. Fakat bütün bu unsurlar hazır şablonlarla, alışılmış Doğu-Batı ikileminin, ilerici-gerici çatışmasının sembolü olan kahramanlarla değil, ıstıraplı olan ve memleketinin meselelerini kendine dert etmiş ve bu uğurda kendini feda etmeye hazır aydınının temsil ettiği karakterler üzerinden verilmiştir. Tanpınar'ı benzer konuları ele alan romancılardan ayıran belki de en önemli özellik, onun şark ve garbı tam olarak ayrı görmemesi; hem “Batı çürümüş bir medeniyettir” tezine hem de kendi kültür ve medeniyetine yabancı Batıcı aydınların bakış açısına rağbet etmemiş olmasıdır. Şunu diyebiliriz ki Tanpınar'da söz konusu yazarların hazır çözümleri yoktur ve

⁶ A.e., s. 210.

⁷ A.e., “Ahmet Hamdi Tanpınar'la Son Romanı Hakkında Konuşma”, s. 206.

onun kahramanları hep bu arada kalmışlığı, eşikte beklemenin trajedisini yaşarlar. Onun için huzursuzdurlar. Nitekim şu sözleri de bunu imler:

“Biz Şark’a veya Garb’a ancak birbirinden ayrı iki kaynağımız gibi bakabiliriz.. Her ikisi de bizde ve geniş şekilde vardır; yani realitelerimizin içindedirler. Fakat onların mevcudiyeti kendi başlarına bir değer olamaz ve sadece böyle olması bizi, kendi hayatımızda, kendimiz için kendimize mahsus bir hayatı, geniş ve şumullü bir terkibi yaratmaya davet eder. Bu da asıl üçüncü kaynağa yani “memleketin realitesi”ne götürür.”⁸

Tanpınar’ın, kendisiyle yapılan bir söyleşide sorulan bir soruya verdiği cevap ise yukarıda bahsi geçen “memleketin realitesi” metaforunu *Huzur*’un ana izleği haline getirerek *Huzur* hakkında daha sonra yapılacak olan yorumların da anahtarı niteliğindedir. Çok az romancı kendi eseri hakkında doğrudan bilgi vermiştir, fakat onun aynı zamanda eleştirmen olması kendi eserine de dışardan bakmasını sağlamıştır:

“Romanın asıl kahramanları İstanbul ve musikimizdir. Fakat bununla kalmıyor. Tabiatıyla bir cihan harbinin başlaması kadar mühim bir meseleyi mevzu olarak alan bir roma, bizzat insanı ve insanın talihini düşünmekten vaz geçemezdi.”⁹

İstanbul, bu romana şahısların aşk ve ilişkilerinin, musiki, resim, hat mimari ve bütün estetik ve kültür birikimlerinin tabii bir dekoru olarak girmişti. *Huzur*’da karşılaştığımız İstanbul, Mümtaz’ın tek başına veya Nuran’la beraber gezdikleri İstanbul iki genç entelektüel arasındaki aşkı harekete geçiren bir motif oluştururken, şehrin kenar semtleri, onların sosyal meselelere eğilmelerine yol açar ve İstanbul, *Huzur*’un bir başka temasının da zeminini temsil eder.¹⁰ *Huzur*’da da İstanbul ve musiki arasındaki ilişki yazar tarafından şöyle tarif edilir.

“Mümtaza göre İstanbul peysajı bütün medeniyetimiz kirimiz pasımız güzel taraflarımız hepsi musikideydi. Garbın bizi anlamaması, aramızda yabancı gibi dolaşması da yine onu anlamamaktan geli-

⁸ “Asıl Kaynak”, *Yaşadığım Gibi*, Haz. Birol Emil, Dergah Yay., İstanbul 1996, s. 34.

⁹ *A.e.*, s. 205.

¹⁰ Okay, *A.e.*, s. 174.

yordu... İnsan hayatı sonunda sestem başka hiçbir şeyi benimsemiyor, hepsinin üstünden geçer gibi yaşıyoruz, ancak dokunuyoruz. Fakat şiirde, musıkide...”¹¹

Huzur'un ana karakterlerinden biri olan Nuran'ın portresi İstanbul'la bağlantılıdır ve sanki henüz roman yazılmadan önce çizilmiş gibidir. Tanpınar 1940'ta yani *Huzur*'u yayımlamadan yaklaşık dokuz yıl evvel “Yahya Kemal Hakkında” adıyla yayımladığı bir yazıda Yahya Kemal'in bir şiirinde geçen mısraı yıllar sonra romanının ana temalarından biri haline getireceğinin işaretini vermiştir:

“Yahya Kemal en büyük lirîğimizdir. Hiç kimse şiirimizde kadın güzelliğinden, hatıradan, geçmiş zamandan onun gibi bahsetmedi.”
“Baktım konuşurken daha bir kere güzeldin” mısraı belki bütün bir romanın mevzuu olabilir.”¹²

Huzur'da Mümtaz'ın Nuran'ı ilk kez gördüğü sahne, Tanpınar'ın yukarıdaki sözüyle beraber okunduğunda çarpıcı bir mahiyet kazanmaktadır. O, hocası Yahya Kemal'in “Bir Tepeden” şiirinden bir roman mevzuunu gerçekten de çıkarmıştır.

“Mümtaz, genç kadının güzel ve biçimli büstünü, beyaz ve rüyayı andıran yüzünü daha evvelden beğenmişti.. Konuşur konuşmaz bu İstanbulludur diye düşünmüş “insan alıştığı yerden vaz geçemiyor, ama bazen Boğaz sıkıcı oluyor” dediği zaman kim olduğunu anlamıştı. Mümtaz için kadın güzelliğinin iki büyük şartı vardı. Biri İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz'da yetişmek.”¹³

Nuran'da temsil edilen kadın güzelliğinin İstanbul, Boğaziçi ve musiki ile irtibatlandırılması ve bir sembol olarak kullanılması romanın daha birçok yerinde geçmektedir. Bunlardan biri Mümtaz'ın Nuran'la olan ilişkisini sorguladığı iç konuşmadır: “Birbirimizi mi yoksa Boğaz'ımı seviyoruz? Bazen çılgınlıklarını ve saadetlerini eski musikinin getirdiği coşkunluğa yorar, “bu eski sihirbazlar bizi ellerinde oynatıyorlar” diye

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 154.

¹² “Yahya Kemal Hakkında”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1969, s. 340.

¹³ *Huzur*, s. 66.

düşünür...”¹⁴ Mümtaz’ın Nuran’la olan ilişkisinde onlara daima İstanbul, Boğaziçi ve musiki eşlik etmektedir. Hatta bir başka romanının adı olan *Mahur Beste* Mümtaz’la Nuran’ın ayrılacaklarını önceden haber veren bir leit motif olarak romanda yer almıştır.

Tanpınar’ın eserlerinde gördüğümüz temalardan biri de Tanzimat’tan itibaren belirginleşen Batılılaşma hareketlerinin mazinin inkarına kadar ileri gitmesi ve bu durumun yarattığı medeniyet krizidir.

*“Köksüz şeyler daima yüzer, daima beyhude yere bir karşı sahil arar. Halbuki milli hayat devamdır. Devam ederek değişmek, değişerek devam etmektir. Çünkü yaratmanın ilk şartı devamdır. Hakiki kırılışlar ve kopuşlar ancak yaratış ucubeleri, yarım mahluklar vücuda getirir.”Bu ikilik evvela umumi hayatta başlamış, sonra cemiyetimizi zihniyet itibarıyla ikiye bölmüş, nihayet amelîyesini derinleştirerek ve değiştirerek ferd olarak ta içimize yerleştirmiştir.”*¹⁵

Huzur’da da buna benzer cümleler vardır:

*“Evvela insanı birleştirmek. Varsın aralarında hayat standardı ayrı olsun, fakat aynı hayatın ihtiyaçlarını duysunlar. Birisi bir medeniyetin enkazı, öbürü yeni bir medeniyetin henüz taşınmış kiracısı olsunlar. İkisinin arasında bir kaynaşma lazım. Sonra mazi ile alakamızı yeni baştan kurmamız lazım.”*¹⁶

Ona göre en önemli mesele devam zincirini kurabilmektir. *Huzur*’da İhsan, kültürü bir devamlılık içinde görmekte ve değişme olgusunu yaşamının bir şartı olarak düşünmektedir. Toplum önce kimlik sorununa bir çözüm yolu bulmalıdır. Bu ise maziden hareketle olmalıdır. Mazi, gelenek, çağın şuuru içinde yenilenmeli ve yaratıcı bir geleceği hazırlamalıdır. Yani *Huzur*’un kahramanı İhsan “kökü mazide bir ati”yi tarif etmektedir. İhsan’ın, çoğu yönden köksüzlüğün ve mazi inkârının yol açtığı buhranları “imtidâd” (devamlılık) fikriyle aşmayı öneren Yahya Kemal’i temsil etmesi, *Tanpınar*’daki “değişerek devam etmek, devam ederek değişmek” düşüncesinin kaynağı hakkında da bilgi vermektedir.

¹⁴ *A.e.*, s. 187.

¹⁵ Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 20.

¹⁶ *Huzur*, s. 227.

Tanpınar *Huzur*'da oldukça yoğun işlediği bu konuyu bir yazısında şöyle dile getirir:

*“Umumi hayat değiştikçe, medeniyet de müessesleriyle ve kıymet hükümleriyle değişir. Bazen bunların bir kısmını tasfiye eder. Fakat bu değişiklikler insanla olur.Garpta ortaçağ insanı, Rönesans insanı, makine sanayi devrinin insanı bugünün insanı medeniyetle, müesseseleriyle beraber teşekkül etmiş şe'nî v e tarihi vâkıalardır.”*¹⁷

Görüldüğü gibi Tanpınar tıpkı *Huzur*'un İhsan'ı gibi Batının kendi içinde sahici bir hayata kavuşmasını maziyi inkâr etmekten ziyade devam zincirini sağlamasına bağlamaktadır. Yazının devamında bizim de eskiden böyle olduğumuzu, “parçalanmış bir zamanı yaşamadığımızı” belirten Tanpınar, “İşte Tanzimat'tan sonraki senelerde kaybettiğimiz şey bu devam fikridir.”¹⁸ demektedir. *Huzur*'da da yine buna benzer ifadeler vardır:

*“Yeni Türk insanının ölçülerini kim biliyor? Yalnız bir şeyi biliyoruz. O da bir takım köklere dayanmak zarureti. Tarihimize bütünlüğünü iade etmek zarureti. Bunu yapmazsak ikiliğin önüne geçemeyiz... Maziyi ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkibin içine ister istemez sokacağız.”*¹⁹

Tanpınar, gerek *Huzur*'da gerekse diğer yazılarında aydınımızın köksüzlüğüne, maziyi kesip atılması gereken bir ur gibi gördüğüne dair itirazlarını da hemen hemen aynı kelimelerle dile getirir. Nitekim 1943 yılında yazdığı “Asıl Kaynak” adlı yazısında 1923'ün Tanzimat'ın ikiliğine son verdiğini söylerken, bir anlamda modernleşme tarihimizde aydınlarımızın kültür ve medeniyet karşısındaki tavırlarını özetler:

“Artık aramızda dedelerimizi muasır Fransız romanını tanımadıkları, Shakespear'i veya Tolstoy'u bilmedikleri, Bergson veya Freud ile L'İndenbergten Einstein ile Karuzo ve William Pavel'den aynı yüksek ihtisas şuuruyla derin derin konuşmadıkları ve kokteyl partilerinde kadınların boyunlarını süsleyen mücevherlere bakarak sert yakaları üzerinde nezaketle esnemedikleri için itham edenler azdır. Artık

¹⁷ “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan”, *Yaşadığım Gibi*, s. 36.

¹⁸ *A.e.*, s. 36.

¹⁹ *Huzur*, s. 227.

*Sinan'a hürmet ediyor, eski musiki üstatlarımızı anlamaya çalışıyor, anladıkça mükemmelliklerine şaşırıyoruz.*²⁰

Yazının devamında her ne kadar Türkiye'nin terkibi başarabilecek hamleler yaptığına vurgu yapmış olsa da Tanpınar gibi meseleleri derinlemesine tahlil eden bir zekânın Cumhuriyet döneminde bu tür bir kültürel yabancılaşma olmadığını düşünmesi beklenemez. Nitekim dönemin şartları içinde değerlendirilecek bu yorum bu defa Cumhuriyet dönemini de kapsar bir şekilde daha sarîh olarak *Huzur*'da karşımıza çıkar. “*Biz şimdi bir aksülamel devrinde yaşıyoruz. Kendimizi sevmiyoruz. Kafamız bir yağın mukayeselerle dolu; Dede'yi Wagner olmadığı için, Yunus'u Verlaine, Baki'yi Goethe ve Gide yapamadığımız için beğenmiyoruz.*”²¹ İki ifade de aslında aynı şeyi söylüyor, yani aydının kültürüne, medeniyetine, kısaca kendisine yabancılaşması. Tanpınar hem *Huzur*'da hem de makalesinde bunu sarîh bir biçimde ve hemen hemen aynı metaforlarla ifade ediyor.

Tanpınar devam düşüncesinin anahtarını musikide bulur. *Yahya Kemal* kitabında bunu şöyle ifade eder:

*“Bu cemiyeti ruhunda mı öğrenmek istiyorsunuz? Musikisine ve halk havalarına, tekke nefeslerine bakacaktınız. O zaman bizi biz yapan, hayatla oynamaktan hoşlanan coşkunuğu onun sanatta ifadesi olan büyük lirizmi keşfederdiniz.”*²²

Yine aynı eserde Yahya Kemal'in tarihe, dile, kültüre, musikiye, edebiyata bakışı hakkındaki sohbetlerinden birinde onun şu cevabı verdiğini belirtir: “*Bizim romanımız şarkılarımızdır.*” Bu cümle *Huzur*'da da geçer:

*“Yahya Kemal bizim romanımız şarkılarımızdır diyordu, hakkı da var.”*²³

Bir diğer Yahya Kemal cümlesi bir şiirinden alınan “*Eski İstanbul bir ud sesindedir*” mısraıdır ve bu mısra *Huzur*'un çatısını kurmuştur diyebiliriz. *Huzur*'da buna benzer yorumlara geçmeden önce Tanpınar'ın musiki üzerindeki benzer düşüncelerini de verdiğimizde metinler arası ilişki daha bariz kendini gösterecektir.

²⁰ *Yaşadığım Gibi*, s. 41.

²¹ *Huzur*, s. 228.

²² *Yahya Kemal*, s. 25.

²³ *Huzur*, s. 21.

“Bir kültürün musiki anlayışı, zekâsının zamana en yüksek tasarruf şekli, yani kudretini harcama tarzıdır... “Hakikatte eski musikimiz belki bizim en öz sanatımızdır. Türk ruhu, hiçbir sanatta bu kadar surette kendi kendisi olmamış, bu kadar derin ve yüksek kemâle, mutlak bir hamle ile erişmemiştir.”²⁴

Huzur’da da buna benzer cümleler vardır. Mümtaz Nuran’dan ayrılanın verdiği kederle İstanbul’un kenar semtlerinde gezerken sokakta küçük kız çocuklarının söylediği türkülerini dinler ve şöyle düşünür:

“Devam etmesi lazım gelen işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynayarak büyümesi; Hekimoğlu Ali Paşa’nın kendisi, ne konağı, hatta ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştiririz. Değişmeyecek olan hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir... Nuran çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin annesi de aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı.”²⁵

Mümtaz’a ait bu sözler aslında İhsan’ın düşünceleridir. Çünkü Mümtaz bilinçlenme ve olgunlaşma sürecinden sonra ileride bahsini edeceğimiz ferdilikten cemiyet mistiği olmaya yani “aydın mesuliyeti”ne ulaşacaktır. Yukarıdaki sahnelerin bir benzeri “Kenar Semtlerde Bir Gezinti” başlıklı yazıda karşımıza çıkmaktadır. Huzur’dan daha önce yazılmış olan bu yazı, adeta romanın parçalarından biri gibidir:

“Birdenbire irili ufaklı bir yığın kız çocuğu ile yolumun kesildiğini gördüm. Buldukları yere kıyafetleri ne olursa olsun derhal bir bayram şenliği veren o maskara kalabalıklardan biri.... “Arabistan buğdayları-severler sevgileri, Rumeli dilberleri! –Kız seni almaya geldim.... Kimdi bu çocuklar....Zihnim ta çocukluğumdan beri tanıdığım bu çocuk oyununa, onun gibi garip, hüznünlü türküüne takılmıştı. Kaç nesil onunla eğlenerek, bu küçük kızların yaptığı gibi, bu türküyü söyleyerek büyümüştü....Mesela demin bakiyesini seyrettiğim Hekimoğlu ali Paşa konağının büyük sofalarında, mermer döşemeli harem taşlıklarında olduğu gibi, onun yanı başındaki mescidin avlusunda da kü-

²⁴ Yaşadığım Gibi, s. 35.

²⁵ Huzur, s. 17-18.

çük kızlar yine böyle birbirlerini tutarak itişe kakışa, gülüşerek ve birbirlerini paylayarak oynuyorlardı."²⁶

Yukarıda naklettiğimiz her iki alıntı arasındaki ayniyet Tanpınar'ın sanki yıllar öncesinden Huzur'u parça parça yazmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Görüldüğü gibi musiki Tanpınar için değişmeyen, bize has tarafımızdır. *Huzur*'da İhsan bir musiki ziyafetinden sonra "*İşte buyuz...Bu Nevâkârız, bu Mahur Besteyiz, bunlara benzeyen nice şeyleriz. Onların içimizdeki yüzleri, bize ilham edecekleri hayat şekilleriyiz.*"²⁷ diye buna işaret ederken, Tanpınar da bir makalesinde aynı ifadeleri kullanır: "*Türk ruhu, hiçbir sanatta bu kadar serbest surette kendi kendisi olmamış, bu kadar derin ve yüksek bir kemale, mutlak bir hamle ile erişmemiştir.*"²⁸ Yine musiki üzerine verdiği bir konferansta Huzur'un sesi duyulur gibidir. "*Hangimiz bir İtri'yi, bir Dede Efendi'yi bir Şakir Ağa'yı, bir Eyyûbi Bekir Ağa'yı, bir Hafız Post'u, Bir Derunî Mehmet Efendi'yi, bir Tab'ı Mustafa Efendi'yi biliyor ve tanıyoruz...Onlar asırların içinden Türk ruhu dediğimiz şeyi, bir ırkın güzellik rüyasını, nesillerin sonsuzluk dâüsilasını, aşk ve ölüm ürpermelerini, bütün cüşüş ve kederlenmelerini tahakkuk ettirmişlerdir...Halbuki cemiyet hayatının en büyük sırrı, milli benlikteki devamdır.*"²⁹ Huzur'da da benzer bir endişe söz konusu edilir : "*Düşün bir kere Dede gibi bir adam yetiştirmişsin, Seyyid Nuh, Ebubekir Ağa, Hafız Post gibi adamlar gelmiş, muazzam eserler vermişler. Benliğimizin bir parçası yapılmış, sen farkında değilsin, ruh açlığı içindedin.*"³⁰

Yukarıda adı geçen isimler gerek *Huzur*'da gerekse diğer yazılarında adeta resmi geçit halindedir. "Yahya Kemal ve Türk Musikisi" makalesinde "*Türk musikisi üç büyük eser etrafında gelişmesini yapar: Abdülkadir Meragi'nin artık hiç dinleyemediğimiz Segahkâr'ı, İtri'nin Nevâkâr'ı (yahut Mevlânâ için yazdığı Na't'ı) ve Dede Efendi'nin Ferahfezâ âyini.*"³¹ diyen Tanpınar'ın *Huzur*'unda bahsini ettiği eserler meşk edilmiştir. Bir musiki meclisinin toplandığı bölümde Emin Bey, Tevfik Bey'e "*Mirim, Ferah-*

²⁶ *Yaşadığım Gibi*, s. 213.

²⁷ *Huzur*, s. 221.

²⁸ *Yaşadığım Gibi*, s. 340.

²⁹ *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 83.

³⁰ *Huzur*, s. 72.

³¹ *Yaşadığım Gibi*, s. 378.

*feza'ya var mısın?" diye sorar, sonrasında ise Dede Efendi'nin Ferahfezâ âyinine geçerler. "Dede'nin Ferahfezâ ayini sadece bir dua, inanan ruhun Allah'ı aradığı bir çırpınış değildi."*³² cümlesi ise Tanpınar'ın "İsmail Dede" adlı makalesinde de geçer: "*Musiki duaya benzer, Dua Allah'ı kendi çırpınışımızla içimizden bir şey gibi yaratır.*"³³

Tanpınar, yalnız söz konusu musiki meclisinin anlatıldığı bölümde değil, romanın birçok yerinde de musikinin insan üzerindeki mistik etkisinden bahsetmiştir. "*Neyin ses yapıcı ve yıkıcı hilkatın sırrı olurken*",³⁴ "Mümtaz, Nuran'ın elinde kendi tesbihi, musikinin uçurumunda sanki bir nezir gibi sıra beklediğini gördü. Genç kadın "*yak beni sonsuzluk*" der gibiydi."³⁵ "*Bu ancak musikide eşi aranabilecek gecelerdendir.. Her şey bir sonsuzlukta birbirinin tekrarıydı.*"³⁶ Şimdi de hemen aynı yorumları İsmail Dede adlı yazısından takip edelim: "*Maddesi olmadığı için insanı ele alarak işe başlar, onu siler, değiştirir, ona ayrı zamanlar icat eder. Sonra tıpkı dua gibi ortada benden başka bir şey olan bir "ben" kalır... Muhayyilenin bile sustuğu bir anda, insan ruhu sonsuzluğun bir çalkalamışı olur.*"³⁷

Tanpınar benzer yorumları "Musiki Hülyaları", İstanbul Konservatuvarı ve Musikimiz", "Musikiye Dair", Yahya Kemal ve Türk Musikisi" başlıklarıyla yayımlanan yazı ve konuşmalarında da yapmıştır. Hatta onun Yahya Kemal'le ilgili yazılarında Yahya Kemal'in musikimizin bizim hiç tükenmeyecek olan ana kaynağımız olduğuna dair yorumuna sıklıkla vurgu yapması, Tanpınar'ın pek çok şeyde olduğu gibi musiki konusunda da ondan ilham aldığına, beslendiğine dair bir delildir.

Huzur'da Nuran'ın baba tarafından Mevlvî, anne tarafından Bektaşî olarak tasvir edilmesi, klasik musikiyle halk müziğinin birbirini tamamlayıcı özellikte oluşunun bir sembolüdür. Bu da Tanpınar'ın önemle üzerinde durduğu "kaynaşma" ve "birleşme"yi halk ile münevverin ortak bir zevkte farklı renklerle bile musikide yani "ses"te bulduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Romanın bir anlamda türkülerden ve şarkılar-

³² *Huzur*, s. 241.

³³ *Yaşadığım Gibi*, s. 371.

³⁴ *Huzur*, s.247.

³⁵ *A.e.*, s. 245.

³⁶ *A.e.*, s. 164.

³⁷ *A.e.*, s. 370.

dan oluşması, söz konusu arayışı gösterir. Tanpınar, yüksek kültür diye tanımladığı eski musikiyle bağımızın kesildiğini ama hiç olmazsa türkülerde, oyunlarda, ninnilerde dile gelen duyguların mazimizle aramızdaki yegâne bağlardan biri olduğu düşüncesindedir. Romanın kahramanlarından Nuran'ın hem Mevlevi hem de Bektaşî köklerine yapılan vurgu ve onun yalnızca klasik Türk musikisine değil aynı zamanda türkü ve halk oyunlarına olan vukûfiyetinden bahsedilmesi de hep bu arayışın izleridir.

Tanpınar'ın üzerinde durduğu bir diğer önemli mesele de “mesuliyet duygusu”dur. Özellikle aydın mesuliyeti onun eserlerinin ana temalarından biridir. *Huzur*'la ilgili sorulan bir soruya verdiği cevapta romanın bir tezi değil ama bir meselesi olduğunu ifade eden Tanpınar, aydınının cemiyete karşı hissetmesi gereken “mesuliyet duygusu”nun altını çizmiştir.

“Huzurun daha ziyade münakaşa ettiği meseleler vardı. Bence bütün insan, bütün kâinattan sorumludur. Fakat heyhat ki insan bu mesuliyetinin çapında değildir..... Nihayet bir de öteden beri peşinde olduğum kalkınma davamız ve kültürümüz karşısındaki vaziyetimi var...”³⁸ Bence insanogluna kendisinden ve kâinattan mesul olduğunu öğretmekten başka çare yoktur.”³⁹

Huzur'da bu düşünce yoğun olarak işlenmiştir. İhsan romanda şöyle konuşur:

“Cemiyet fikri işe karışınca kader trajedisi azalır. Çünkü cemiyet için ferte olduğu gibi ölüm fikri yoktur. Orada süreklilik vardır.Benim ferden peşinde koşacak vaktim yok, ben cemaat ile meşgulüm...”⁴⁰ Bu elde edilen şeylerin içinde vazife ve mesuliyet duygusu var mı?. Sen insandan mesuliyet duygusunu kaldırıyorsun, yerine bir takım hazır, yaradılıştan gelme faziletler koyuyorsun. Halbuki insan mesuliyet duygusundan başlar.”⁴¹

İhsan'ın Mümtaz'a söylediği söz de benzer niteliktedir. “*Mesuliyetini taşıyacağın fikrin adamı ol!*”⁴² Romanın bir başka yerinde Mümtaz “*Fikirleri-*

³⁸ *Mücevherlerin Sırrı*, s. 211.

³⁹ *A.e.*, s. 205.

⁴⁰ *Huzur*, s. 273.

⁴¹ *A.e.*, s. 263.

⁴² *Huzur*, s. 303.

min mesuliyetini üzerime alıyorum...⁴³ İhsan'ın hakkı var, hayat benden fikir ve mücadele istiyor. Hissi duruşlar değil.”⁴⁴ diyerek İhsan olma yolunda adım adım ilerlemeye devam eder ve gerçek mesuliyetin feragatle olduğunu kabullenir: “Huzuru Nuran’da değil içimde aramalıyım. O da feragatle olur.”⁴⁵ Halbuki daha önceki sohbetlerinde bu bilince henüz eremediğini yine İhsan’la olan sohbetlerinden anlıyoruz:

“İyi ama ben meselelerle meşguldüm.

*-Hayır sen yalnızca Nuran’la meşguldün...Şimdi hayata atılacak-sın. Hislerinin değil, düşüncelerinin adamı ol”.*⁴⁶

Mümtaz, ancak Nuran’a olan aşkını feda ettiğinde huzura kavuşabileceğini kabul eder. Çünkü onun huzursuzluğunun kaynağı aslında Nuran’a olan aşkında sembolize edilen hisleriyle, İhsan’ın inşa etmeye çalıştığı cemiyete kendini adanmış, bir anlamda “cemiyet mistiği” aydın olma sürecindeki fikri olgunlaşma sürecinin mücadelesinin benliğinde yarattığı çatışmada gizlidir.

Aydın mesuliyeti Tanpınar’ın diğer metinlerinde de geçer. 1943’te yayımlanan bir makalesinden alıntıladığımız parça, Huzur’un yıllar boyu süren zihni bir çaba sonucu oluşturulduğuna güzel bir örnektir:

*“Tanzimatın ilk nesli hayatın karşısında münevvere düşen vazife duygusuyla hareket etmişlerdir. Hayat şüphesiz bütün cemiyetindir Fakat mesuliyetleri yalnız münevverindir. Tarih karşısında hesabını münevver verir.”*⁴⁷

Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Tanzimat aydınlarının uğraştıkları meselelerde tam olarak derinleşemediklerini kabul eden Tanpınar, yine de onların cemiyet meselelerini bildiklerini düşünür ve çabalarını takdir eder. Ona göre ferdi duygular terk edilip cemiyet fikri öne çıkarılmalıdır. Aydınların en önemli vazifesinin bu olduğunu düşünür. Romanda kendini gerçekleştirme çabasındaki sahipsiz aydınının sembolü olan Mümtaz’ın da

⁴³ A.e., s. 313.

⁴⁴ A.e., s. 304.

⁴⁵ A.e., s. 322.

⁴⁶ A.e., s. 302.

⁴⁷ Yaşadığım Gibi, s. 246.

buna benzer yorumda bulunduğunu görüyoruz. “*Ne garip halka sızlanmak ve şikayet etmek yakışıyor ve hatta affediliyor*” dedi...*Fakat münevverde hoş görülüyor. Demek ki onun sızlanma hakkı yok. Demek ki mesulüz!*”⁴⁸

Tanpınar, meseleleri yeterince derinlemesine tahlil edemeyen ve her biri kendi ideolojisi yönünde kısır çözüm yolu arayan; halkını ve onun dayandığı kökleri, kültürünü inkâr eden aydınları da İhsan’ın şu sözleriyle de eleştirmeyi ihmal etmez: “*Hakikatte halkımız münevverine inanır, onu benimser...-ve daima da aldandı?- Hayır, daha doğrusu biz aldandınca o da aldandı.*”⁴⁹ Çünkü “devam zinciri”, bir kopuş olmaksızın ancak cemiyetle kurulan bağla sağlanabilir yazara göre:

“*Kaderin ve zamanın karşısında ancak cemiyet ve onun tarihi varlığı olan milliyet durur. Fırtınaya karşı yaprak değil, kökünü toprağın derinliklerine salmış olan çınar dayanır.*”⁵⁰

Ona göre asıl kaynak mazimizdir. Maziye şimdinin şuurunda yoğuracak ve yaratıcı bir geleceğe hazırlayacak olanların aydınlar olduğunu Huzur’un şu cümlelerinde buluruz:

“*Yeni Türk insanının ölçülerini kim biliyor? Yalnız bir şeyi biliyoruz. O da bir takım köklere dayanmak zarureti. Tarihimize bütünlüğünü iade etmek zarureti. Bunu yapmazsak ikiliğin önüne geçemeyiz...Maziye ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkibin içine ister istemez sokacağız.*”⁵¹

Bu cümleler aslında iki yüz yıldır süren modernleşme maceramızda aydınımızın oynadığı rolü özetler niteliktedir. Milli hayat şekillerini halktan almak hususunda tereddüt gösterilmemesi gerektiğini düşünen Tanpınar, çözümü milli hayatta görürken aydınının Türk insanını tanımakla ve oradan hareketle fikir ve sanat eserlerini yaratması gerektiği düşüncesinde olduğunu gerek Huzur’da gerek diğer yazılarında oldukça çarpıcı yorumlarla dile getirir. Ona göre sanat ve fikir eserlerimiz bizi anlatmalı, sahici olmalı ve Batıyı örnek alsın bile taklit etmemelidir. Eskilerin bunu başardığını düşünen Tanpınar *Huzur*’da “*Mesela Şeyh Galip, genç yaşta, en parlak*

⁴⁸ A.e., s. 320.

⁴⁹ *Huzur*, s. 229.

⁵⁰ *Yaşadığım Gibi*, s. 23.

⁵¹ *Huzur*, s. 227.

devrinde ölüyor. Başlı başına hikmet olan bir terbiyeden geçmiş...Mesela Dede. Bine yakın eser var. Hayatına bakıyoruz, herhangi bir hayat. Fakat sade kendisindedir."⁵² der. "Asıl Kaynak" başlıklı yazıda da aynı ifadeleri görüyoruz: "Dedelerimizin büyük meziyetlerini, hayatlarının kendilerine has ve gerçek oluşu yapıyordu."⁵³ Yine Huzur'a dönelim:

*"Hazin olan tarafı şu ki bu cins azapları bütün dünya bir asır evvel yaşadı, bitirdi. Hegel, Nietzsche, Marx geldiler geçtiler. Dostoyevski Suad'dan seksen sene evvel bu azabı çekti....Bizim için yeni en ufak bir Türk köyünde, Anadolu'nun ücra bir köşesinde bu akşam olan cinayet, arazi kavgası ve ya boşanma hadisesidir."*⁵⁴

Hemen hemen aynı metaforu "Bitmeyen Çıraklık" adlı yazısında da kullandığını görüyoruz:

*"Kim olursak olalım nasıl yetişirsek yetişelim hayat tecrübemizin mahiyeti ve genişliği ne olursa olsun bizim ağızımızdan hala okuduğumuz Frenk kitapları konuşmaktadır. Tıpkı bizden evvelkiler gibi."*⁵⁵

"Bizde Roman" adlı başka bir yazısında buna benzer yorumla köyü ve köylüyü anlatacak bir roman yazmak isteyen genç bir romancıdan bahseden Tanpınar, aynı meseleyi gündeme getirerek adeta gerçekçi roman anlayışını eleştirmektedir. Romancının köylüyle konuşarak notlar almasının, fotoğraf çekmesinin romanı yazabilmesine yetmediğini belirten Tanpınar, "Hatta bu Anadolu çocuğuna, Anadolu'dan daha dün geldiğini söyleyemedim" diyerek aydınımızın kendine ve kültürüne yabancılaştığının altını çizerken "Sen, tek başına bir realitesin, bu realiteyi bize anlat. Hasret ve gurbetlerin bize yeter, çünkü biz biliyoruz, senin benliğinde bütün bir Türk iklimi, bütün bir Türk cemiyeti, hatta bunların arasında bütün bir insanlık var, onları konuştur, kendini konuştur."⁵⁶ cümleleriyle de Türk aydınının kaybettiği "sahicilik" duygusuna vurgu yapmıştır.

Tanpınar'ın metinlerinde dikkat çeken diğer bir tema da vazife ve mesuliyet duygusuna sahip olan sanatçı ve fikir adamlarının önderliğinde

⁵² A.e., s. 113.

⁵³ Yaşadığım Gibi, s. 43.

⁵⁴ Huzur, s. 273.

⁵⁵ Yaşadığım Gibi, s. 63.

⁵⁶ Edebiyat Üzerine Makaleler, s. 40.

“yeni hayat şekilleri”nin yaratılması ve bizi biz yapan değerlerin ortaya çıkarılmasıdır. Romanda Nuran’la mazinin bugüne etkisi üzerine yaptıkları sohbette Mümtaz bu noktaya dikkat çeker:

*“Biliyorum dedi. Yeni bir hayat lazım. Belki bundan sana ben daha evvel bahsettim. Fakat sıçrayabilmek, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lazım. Bir hüviyet lazım. Bu hüviyeti her millet mazisinden alıyor.”*⁵⁷ Romancı Tanpınar’dan çok daha önce düşünce adamı Tanpınar’ın aynı cümleleri yaklaşık beş sene önce kurduğu görülüyor: *“Bizim için asıl yapılması gereken memlekette yeni hayat şekilleri yaratmaktır...kendi hayatımızda, kendimiz için kendimize mahsus bir hayatı, geniş ve şumullü bir terkibi yaratmaya davet eder...Bu da asıl üçüncü kaynağa “memleket realitesi”ne varmakla kabildi.”*⁵⁸

Tanpınar’ın eserlerinde karşımıza çıkan diğer bir önemli konu da sosyal ve kültürel anlamda bir aydınlanmanın yanında iktisadi kalkınma ihtiyacı ve bunun dayanaklarıdır. *Huzur*’da Mümtaz, iktisadi kalkınmanın bugünden yarına gerçekleşemeyeceğini, hepsinin arkasından tam bir istihlal, refaha yakın bir hayat, çalışma hızının, yalnız onun getirebileceği bir ahlakın gerektiğini belirtir.⁵⁹ İhsan’ın düşüncelerinden etkilenerek bunu söylediğini anladığımız Mümtaz’dan sonra İhsan romanın başka bir bölümünde bu meseleyi daha vazih olarak ortaya koyar.

*“Biz bir taraftan bir medeniyet ve kültür buhranı içindeyiz; diğer taraftan bir iktisadi reforma ihtiyacımız var. İş hayatına atılmamız lazım.”..Mümtaz düşündü: “O halde iş kendi medeniyetini ve kültürünü de yapar; insanımı yetiştirir demektir. Bize sadece maddi hayatımızı tanzim etmek kalıyor.”*⁶⁰

İhsan bunu yapabilmemiz için hayatımızdaki ikiliğin üstesinden gelmemizin gerekli olduğunu söyleyerek, meselenin çok geniş boyutlu olduğuna dikkat çeker. Her zaman olduğu gibi hiçbir meselenin hazır reçeteleri olmadığına inanan gerçek bir aydın tavrına sahip bir Tanpınar cümleleridir bunlar. “Memleket Realiteleri”, İş ve Program I-II” gibi yazılarında da onun bu meseleleri konu ettiğini görüyoruz. *“...Cemiyet*

⁵⁷ *Huzur*, s. 155.

⁵⁸ *Yaşadığım Gibi*, s. 42.

⁵⁹ *Huzur*, s. 173.

⁶⁰ *A.e.*, s. 223.

olmak haysiyetiyle en büyük yapıcıdan mahrum olmamızdan, gereği gibi çalışmamamızdan, yaşadığımız zamanların icap ettirdiği manada müstahsil olmamaklığımızdan gelir.”⁶¹ ...Nerede ki içtimai buhran var, orada hakiki istihsalin, değer istihsalininin azlığına hükmedebilirsiniz...Çalışma ateşi, istihsal mücadelesi, topluluk hayatının biricik revnakı, manivelası, manevi kıymetleri geliştiren, derinleştiren tılsımlı aynasıdır....Bu geniş, bütün milli hayatı içine ala bir program ve bu programı doğuracak olan kendimizi ve dışarıyı tanımak işidir.”⁶² Yani Tanpınar romanda olduğu gibi denemelerinde de iktisadi kalkınmayı içimizden ikiye bölünmüşlüğü üstesinden gelmeye bağlıyor.

Huzur’un 223 ve 225. sayfaları arasında İhsan’ın iktisadi kalkınma hakkındaki yorumlarının adeta bir makale düzeyinde işlendiğini söylemeliyiz. Eski öğrencilerinin bu konuda sorduğu sorulara verdiği cevaplar 228. sayfaya kadar adeta bir ders niteliği, hatta bilimsel bir sunum niteliği taşımaktadır. Bunların hepsini burada vermekten ziyade romanla Memleket Realiteleri”nin ne kadar benzer olduğunu göstermekle yetineceğiz. Önce Huzur’dan bir parça: “Bir milyon kilometre murabbına yakın bir toprak, yirmi milyona yakın bir halk, kırk binden fazla köy, harap yüzlü, iktisadi şartları bir türlü asrileşmemiş kasaba ve şehirler....en çok çalışkan bile bugünkü çalışma ve istihsal şartlarına göre çok defa verimsiz bir insanlık- ki yarısına yakını işsizdir.... Hulasa en büyük manasında istihsal davası, hemen hepsi yeniden yapılması gereken limanlar.....başta Tortum şelalelerinden başlayarak memleketi adım adım fethedecek elektrikleşme bulunmak şartıyla”⁶³

Aşağıdaki cümleler ise Huzur’dan alınmadır ve Tanpınar metinlerinin bir bütün olarak okunması gerektiğinin ne kadar önemli olduğunu bizlere gösterir: “...Kırk üç bin köyümüz var. İzmit’ten öteye açılın, Hadımköy’den öteye Trakya’ya gidin. Birkaç kombininin dışında hep eski şartların devam ettiğini görürsünüz Tortum şelalesinden başla.Kademe kademe Akdeniz’e kadar elektriği indir...”⁶⁴ Görüldüğü gibi Tanpınar, romanının cümlelerini ilmek ilmek seneler öncesinden örmeye başlamıştır.

⁶¹ *Mücevherlerin Sırrı*, s. 72.

⁶² *A.e.*, s. 75.

⁶³ *A.e.*, s. 69.

⁶⁴ *Huzur*, s. 225.

Tanpınar'ın vazgeçemediği konulardan biri de İstanbul'dur. Nitekim İstanbul'un Mevsimleri ve Sanatlarımız" yazısında şöyle dediğini görüyoruz: "İstanbul işte budur. Nereye bakarsak bakalım, hangi ufuklara hasret çekersek çekelim, biz İstanbul'da ve İstanbul'la göreceğiz. Bütün tarih boyunca hep böyle oldu. Son beş yüz yılın hikayesi bir şehrin terbiyesi ve tebcilinden başka nedir? Şiirden, sanattan, muşeretten dine kadar her şeyde İstanbul'un payı vardır. O bizim hakiki ruh mimarımızdır."⁶⁵

Tanpınar bu ruh mimarını "Beş Şehir"de geçen "Eski İstanbul bir terkipti"⁶⁶ cümlesinden hareketle adeta Huzur'un ana teması haline getirmiştir. Zaten kendisi de "romanın asıl kahramanları İstanbul ve musikimizdir" diyerek bu noktaya dikkat çekmiş olan Tanpınar için İstanbul, kültürümüzün bir yığın unsurunun birbiriyle kaynaşmasından doğmuştur. İstanbul'un fethiyle vatanın bütünlüğünün sağlandığını; musikinin, mimarinin, geleneksel sanatlarımızın hatta Müslümanlığımızın bile bu terkinin bir ürünü olduğunu düşünen Tanpınar, bize ait hayat şekillerini hep bu terkipte aramıştır. Huzur'da geçen şu sözler de benzer noktaya işaret eder: "İstanbul, İstanbul diyordu, İstanbul'u tanımadıkça kendimizi bulamayız."⁶⁷

Huzur'da Mümtaz'ın Nuran'la tanışmasını anlattığı bölüm onun, Nuran'ı İstanbul'la sembolize edişi ve söz konusu terkipteki imlemesi bakımından önemlidir: Bir diğer önemi de yine daha önce vurguladığımız gibi Yahya Kemal'in "Bir Tepeden" adlı şiirinde geçen "Baktım konuşurken daha bir kere güzeldin/ İstanbul'u duydum daha bir kere sesinde" mısralarına yapılan göndermedir. Tanpınar'ın , "bu mısralardan bir roman mevzuu çıkabilir"⁶⁸ dediğini yukarıda makalenin başlarında belirtmiştik. O, Yahya Kemal'in şiirlerinden olduğu kadar, tarih, medeniyet, sanat, kültür hakkındaki görüşlerinden de ilham alarak Huzur'u ortaya çıkarmıştır. Şimdi Huzur'daki tanışma anına dönelim ve Mümtaz'ın Nuran'la tanışma anında hissettiklerine bakalım:

"Mümtaz, genç kadının güzel ve biçimli büstünü, beyaz ve rüyayı andran yüzünü daha evvelden beğenmişti.. Konuşur konuşmaz bu İstanbulludur diye düşünmüş "insan alıştığı yerden vazgeçemiyor, ama

⁶⁵ Yaşadığım Gibi, s. 157.

⁶⁶ Beş Şehir, s. 150.

⁶⁷ Huzur, s. 153.

⁶⁸ Edebiyat Üzerine Makaleler, s. 340.

bazen Boğaz sıkıcı oluyor” dediği zaman kim olduğunu anlamıştı. Mümtaz için kadın güzelliğinin iki büyük şartı vardı. Biri İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz’da yetişmek.”⁶⁹

Tanpınar’ın İstanbul’a olan ilgisinin altında yatan en önemli sebeplerden biri hiç şüphesiz daha öğrencilik yıllarında hocası Yahya Kemal’le olan İstanbul gezileridir. Bunu “Yahya Kemal” kitabında şöyle ifade eder: “Sık sık İstanbul içinde gezerdik. Camiler, eski surlar, Boğaziçi köyleri, Yahya Kemal’in görmekten bıkmadığı şeylerdi...Muhayyilesi istediği anda geçmiş zamanın emrine girerdi. Bu acayip muhayyile hemen her dakika ashında çok basit, fakat hepimiz için çok şaşırtıcı gerçekler keşfederdi.”⁷⁰ *Huzur*’da da aynı ifadeler vardır. Romanda Nuran’la Üsküdar’ı gezdikleri bir sırada Mümtaz’ın İstanbul’un camileri, medreseleri, semtleri, tarihi hakkındaki bilgisine şaşırarak Nuran’ın ona sorduğu “Kuzum senin yaştın genç. Öyle olduğu halde bütün bu eski şeyleri nereden seviyorsun” sorusuna verdiği cevapta Mümtaz şöyle der: “Bende İhsan’ın tesiri büyüktür. Asıl hocam odur. Onun sayesinde o kadar az yoruldum ki.”⁷¹ İhsan’ın romanda bir anlamda Yahya Kemal’i temsil ettiği düşünüldüğünde bu cevabın yukarıdaki ifadelerle birebir aynı olduğunu görürüz.

Tanpınar’ın sözünü ettiği geziler *Huzur*’da Mümtaz’ın hem tek başına hem de daha yoğun olarak Nuran’la yaptığı İstanbul gezintileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın başlarında Beyazıt’tan başlayarak Sahafklar Çarşısı’nda dolaştığını⁷² gördüğümüz Mümtaz, mazide kalmış ve kaybolmaya yüz tutmuş maddi ve manevi değerlerin izini sürer. “Burada hayatın, taklidi güç olan, tenimize yapışmadan ve içimize yerleşmeden yanaşmayan iki ucu birleşirdi...gerçek fukaralıkla, gerçek debdebe veya artığı....Adım başında modası geçmiş zevk kırıntılarına,, nerede ve nasıl devam ettiği bilinmeyen büyük ve eski an’anelerin son parçalarına beraberce rastlanırdı. Eski İmparatorluk, bu dar iç içe dükkanların birinde, en umulmadık şekilde ve birden parlardı.”⁷³ Üsküdar ve Kocamustafapaşa gezilerinde ise Beş Şehir’de geçen şu cümleler romana konu olmuştur. “Eski medeniyetimiz dini bir medeniyetti.

⁶⁹ A.e., s. 68.

⁷⁰ *Yahya Kemal*, s. 27.

⁷¹ *Huzur*, s. 169.

⁷² A.e., s. 41.

⁷³ A.e., s. 38.

Beğendiği, benimsediği adama ölümünden sonra verilecek bir tek rütbesi vardı: Evliyalık. Halkın sevgisini kazanmış adam mübarek tanınır, ölünce veli olurdu."⁷⁴ Şimdi de Huzur'a dönelim: "Bunların hepsi manevi vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş, nefislerini terbiye etmiş insanlardı. Onun için şahsiyetlerini ölümden ötede bile kabul ettirdiler..."⁷⁵ Mümtaz'ın İstanbul'un Eyüp, Üsküdar, Kocamustafapaşa gibi eski semtlerindeki manevi havayı, bu semtlerde yatan ve halkın evliya olarak kabul ettiği Aziz Mahmud Hüdayi, Sünbül Efendi, Merkez Efendi gibi ruh mimarlarıyla izah ettiğini görüyoruz. *Beş Şehir*'deki şu cümleler de bunu tamamlar niteliktedir. "Hemen her yerde, çoğu surların etrafında olmak üzere fetih şehitleri vardır. Bunlar Türk İstanbul'un tapu senetleridir...Bu suretle semt semt halkça kutlu yerler ortaya çıktı. Sonra mimari geldi, bu kutluluğu küçük bir mescitle, biraz yıldız ve yeşil renkle giydirdi."⁷⁶ Huzur'un 17. sayfasında da aynı ifadeler vardır: "Fetih şehitleri, küçük taş lahitlerde yan yana uyuyorlardı."

Tanpınar gerek *Huzur*'da ve gerekse yazı ve söyleşilerinde Yahya Kemal'den mülhem olarak "Türk İstanbul" tabirini sıkça kullanmıştır. Huzur'da adı geçen Üsküdar, Adalar, Kanlıca, Kandilli, İstinye, Büyükdere, Çengelköy, Emirgan ve diğer Boğaziçi köyleri; Kocamustafapaşa, Beyazıt gibi eski İstanbul semtleri Tanpınar'ın yazı ve söyleşilerinde de yoğun olarak geçmektedir.

Burada dikkat çeken en önemli nokta ise onun söz konusu bu semtleri hem romanında hem de diğer yazılarında gerek Yahya Kemal'in şiirlerinden gerekse Divan şiirinden yaptığı alıntılarla zenginleştirmesidir. Yahya Kemal'in İstanbul'un semtleriyle ilgili şiirlerinin Tanpınar için bir ilham kaynağı olduğunu daha önce belirtmiştik. Romanda geçen "Nuran beyti yavaşça okudu: 'Günler kısaldı. Kanlıcanın ihtiyarları/ Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları'"⁷⁷ beytini Yahya Kemal, Şiirleri ve İstanbul" makalesinde de yorumlamıştır.⁷⁸

⁷⁴ *Beş Şehir*, s. 180.

⁷⁵ *Huzur*, s. 153.

⁷⁶ *Beş Şehir*, s. 181.

⁷⁷ *Huzur*, s. 192.

⁷⁸ *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 371.

Tanpınar'ın Boğaziçi'nden bahsederken de eserlerinde benzer imajları kullandığını görüyoruz. “Zaten boğazda her şey bir akisti. Işık akisti, ses akisti, burada insan bile zaman zaman bilmediği bir yığın şeyin aksi olabilirdi.”⁷⁹ ...Benim en sevdiğim şey nedir bilir misiniz? Ta çocukluğumdan beri kapalı, arkasında ışık yanmayan, yalı pencerelerinde ışık oyunları...⁸⁰ Benzer imajları İstanbul'dan bahseden bir yazısında da kullanır: “Şehrin gece manzarası bizi bir kez daha İstanbul peyzajının sırrına, yani denize, suya ve ışığa götürür. ...Ne yapalım ki bu ışık oyunu İstanbul'un kendisinde vardır.”⁸¹

Huzur'da İstanbul'un lodosu şöyle anlatılır:

“Üsküdar açıkları, lodoslu akşamların suda kurulmuş malikânesi olmağa başlamıştı. Sanki Kız Kulesinden Marmara açıklarına kadar denizin altına, su tabakalarının arasına yer yer, iyi dövülmüş bir yığın mücevher pırlıtsından geçirilmiş bakır levhalar döşenmişti.”⁸²

“Lodos'a Sise ve Lüfere Dair” yazısı da Huzur'dan bir parça gibidir: “Lodos İstanbul'un hem afeti, hem de lezzetidir... Bir aydır İstanbullunun hayatı altını, gümüşü, her cins kıymetli taşı, firuze ve zümrüdü, mineyi hiç esirgemeyen, israf edercesine kullanan bu eski ustanın atölyesinde bir Hürrem Sultan'ın mücevherleri gibi dövülüyor ve işleniyor.”⁸³

Tanpınar, Mümtaz'ı yalnızca Boğaziçi'nde değil, İstanbul'un kenar semtlerinde gezdirir ve şehrin diğer yüzünü bizlere gösterir: “İstanbul'un bu semtleri bu ağustos gününde pislikten, tozdan, sıcaktan bîtaptı”⁸⁴ ...“Sefil, perişan mahalleler, yoksulluk yüzünden bir insan çehresini andıran eski evler arasından geçiyordu...”⁸⁵

“Kenar Semtler Arasında Bir Gezinti” başlıklı yazısında da aynı sefalet ve fakirlikten bahseder: “Başiboş, tozlu yollarda yürüyordum... Sefalet, açlık hepsi bu kasrganın arkasından garba doğru akıyordu...”⁸⁶

⁷⁹ Huzur, s. 104.

⁸⁰ A.e., s. 106.

⁸¹ Yaşadığım Gibi, s. 153.

⁸² Huzur, s. 101.

⁸³ Yaşadığım Gibi, s. 163.

⁸⁴ Huzur, s. 170.

⁸⁵ A.e., s. 16.

⁸⁶ Yaşadığım Gibi, s. 211.

Tanpınar, İstanbul'u ve onun içinde yaşayan halkı “perişan, yoksul” gibi sıfatlarla tanımlasa da fakirliği bir asalet gibi taşıdıklarını düşünür. Bu duygunun da şüphesiz Yahya Kemal’le bağlantısı vardır. “Kocamusta-paşa” şiirinin “Koca Mustapaşa! Ücra ve fakir İstanbul/ Ta fetihten beri mü'min, mütevekkil ve yoksul” mısraında dile gelen düşünce Tanpınar’da “hayata tahammül etmek kudreti”ne bürünür. Milli ve manevi değerlerin kaynağının “halk” olduğunu *Huzur*’da “Halk hayatın kendisidir”⁸⁷ “Halkımıza ve hayatımıza ne kadar yaklaşırsak o kadar mesut olacağız”⁸⁸ sözleriyle dile getirmiştir.

Daha önce bu konular hakkında bilgi verdiğimiz için sadece şunu söyleyebiliriz ki Tanpınar’ göre; halkın bunca fakirliğe, sefalete, acıya rağmen her zaman hayata tahammül edebilme kudretinin sırrı İstanbul’da terkip olunan hayat şekline bağlıdır:

*“Bunlar şehrin kendisi, bizim olan mimarlık, bizim olan musiki ve hayat, nihayet hepsinin üzerinde dalgalanan, hepsini kendi içine alan, kendimize mahsus duygulanmaları, hüznüleri, neşeleriyle, hayalleriyle sadece bizim olan “zaman” ve “takvim”di.”*⁸⁹

Görüldüğü gibi Tanpınar, maziye inkâr etmeyen; onu şimdinin potansında eriterek yaratıcı bir geleceğin hazırlanmasında bir manivela olarak kullanabilecek münevverlerin gözünü İstanbul’a çevirmeleri gerektiğinin altını çizer. *Huzur*’da Mümtaz’ın, ikinci benliği olan Suad’ı ortadan kaldırmasıyla beraber İhsan haline gelişi de bunu imlemektedir..

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ahmet Hamdi Tanpınar’ın romancı kimliği makale, deneme ve söyleşilerine; bilim adamı, münekkit ve estetik yönü de romanlarına yansıyan ender yazarlarımızdan biridir. Bu makalede göstermeye çalıştığımız gibi Tanpınar aslında hem romanlarında hem de diğer metinlerinde birçok ortak noktaya dikkat çekmiştir. Bunlardan en önemlisi gerek *Huzur*’da ve gerekse karşılaştırdığımız diğer metinlerinde işaretlerini gördüğümüz, hem Bergson’da hem de özellikle Yahya Kemal’in düşünce dünyasında “imtidad (devamlılık) olarak karşımıza çıkan “değişerek devam etmek; devam ederek değişmek” mottosudur. Türk

⁸⁷ *Huzur*, s. 229.

⁸⁸ *A.e.*, s. 275.

⁸⁹ *Beş Şehir*, s. 151.

toplumunun Tanzimattan bu yana yaşadığı kültür ikiliğinin yol açmış olduğu buhrandan kurtulmanın çözüm yollarının kolay olmadığına ısrarla söz konusu metinlerde altının çizilmesi, onu diğer aydınlardan ayıran en önemli özelliğidir.

Tanpınar'ın metinlerinin birbirini tamamlayıcı, yorumlayıcı özellikler taşıdığını; bazen birebir bazen de yorum düzeyindeki benzerliklere sahip olduğunu gördük. Huzur'un bir makale ve deneme özelliği taşımasının yanında, diğer metinlerinin de adeta bir romancı muhayyilesi ve dikkatine sahip olması Tanpınar'ı daha sağlıklı bir biçimde anlamamızı sağladığını söyleyebiliriz. Bu makalede göstermeye çalıştığımız gibi Tanpınar, bir kültür yığılmasının, toplanmasının mekânı olarak gördüğü İstanbul'un bir terkip olduğu düşüncesinden hareketle, medeniyetimizi, kültürümüzü, musikimizi, mimarimizi, geleneklerimizi, din algımızı hep bu terkinin unsurları olarak saymıştır.

“‘HUZUR’ THE NOVEL THAN AHMET HAMDİ TANPINAR BUILT IN HIS
ESSAYS AND ARTICLES”

Abstract

Ahmed Hamdi Tanpınar is known as a poet, essayist, critic, scientist, aesthete but mostly as the novelist of the Huzur. In order to able to penetrate and grasp his intellectual identity, an intercontextual examination within the scope of his writings is obviously needed..Such a comparative textual analyses between Huzur and with the rest of his works proved that there are strike analogies between them. Those analogies sometimes appear clearly word by word, and sometimes they need interpretations. In his works including Huzur, Tanpınar often dealt with issues like Istanbul, music, architecture, the responsibility of intellectuals to his people as well as the economic development which was urgently needed by his country. According to Tanpınar music and architecture establish a connection between past and future and they contain the genuine spirit and national character of Turkish people. In this context, Istanbul was regarded as a synthesis by the thinker. He defends the idea of creating our own unique ways of life in order to overcome the cultural duality which has prevailed since the Tanzimat reforms started. This idea found its expression with the following words: “continuing with the change, changing in the continuation.”

Keywords

Tanpınar, Huzur, novel, essay, article, art, compare, Huzur.